

## הלכות שבת – שיעור 22

### דיני קטן בשבת

#### פתיחה

מהתורה, קטן אינו בר עונשין, כלומר אינו מחויב במצוות התורה ולא נענש על כך שאינו מקיימם (חגיגה ב, ב; ובעוד מקומות רבים).

אך ישנם מספר אזהרות לגדולים למנוע את הקטנים מאיסורים ולחנכם במצוות, ומתחלק לכמה אופנים וכדלהלן:

א. איסור 'ספיה', הכולל האכלת איסור לקטן בידיים.

ב. "לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך" (דברים ה, יד), שלא להניח לקטן לעשות מלאכה בשבת לצרכו של הגדול, גם אם עושה כן מדעת עצמו, ואף שעדיין לא הגיע הקטן לגיל חינוך.

ג. חובת חינוך, הכוללת חינוך למצוות והפרשה מאיסורים.

ועתה נפרט כל אחד מג' אופנים הנ"ל עם כל פרטי דיניו:

#### איסור ספיה

אסור מהתורה לכל אדם להאכיל את הקטנים דבר איסור בידיים, גם קטנים שאינם ברי הבנה ואפילו תינוק בן יומו, וכן אסור לצוותם לעבור על כל שאר איסורי תורה אף בדברים שאינם אכילה, וכגון איסורי שבת עריות וכיו"ב, איסור זה מכונה בלשון חז"ל 'איסור ספיה' (שו"ע שמג א, משנ"ב ג ד, ושעה"צ ו<sup>1</sup>).

#### **בכלל 'ספיה'**

צווי לעשות איסור, או האכלה בידיים.

לומר לו על דבר איסור שמותר לאוכלו, כיון שעל פי דיבורו הוא אוכל נחשב כספיה בידיים (כה"ח אות ו<sup>1</sup>),

וכן אסור לרמוז לו לעשות דבר איסור מסוים, כגון לרמוז לו לכבות את האור וכיו"ב שאף זה בכלל ספיה (ארחות שבת כד ה הערה כב).

אך כל עוד אינו נותנו ליד הקטן ולא אומר או רומז לו לעשות את דבר האיסור, אף אם מביא את הקטן לאזור בו נמצא דבר האיסור בכדי שיבין מעצמו לקחתו ולהביאו אינו נחשב ספיה, כגון אם

<sup>1</sup> ואפילו לומר לגוי או לקטן להאכיל את הקטן איסור, אין להתיר מלבד אם הקטן קצת חולה (משנ"ב שמג ה).

## הלכות שבת – שיעור 22

### דיני קטן בשבת

כבה האור בחדר, מותר להעמיד קטן שאינו בר הבנה בסמוך למתג החשמל, אף באופן שידוע לנו שהוא עתיד לשחק עם המתג ולהדליקו (רמ"א שסב, ז. ארחות שבת כד, ח)<sup>2</sup>.

#### **אופנים שהתירו 'ספיה'**

**א.** איסור ספיה הוא רק במאכל האסור בעצמותו, כגון מאכלות האסורות כנבלות וטריפות וכיו"ב, אך מאכל היתר שאיסורו תלוי בזמן, כגון אכילה קודם קידוש והבדלה, או קודם תפילה מותר להאכיל לקטן בידיים ואין בזה איסור ספיה (חיי אדם סו י. מג"א רסט א ע"פ הלב"ש. משנ"ב רסט, א. קו ה).

**ב.** דברים שגידולו של הקטן תלוי בהם ומניעתם עלולה לגרום היזק לגידולו, אינם בכלל האיסור, וכדוגמת רחיצה וסיכה ביום הכיפורים שמותר לעשותם לקטנים (יומא עח, ושו"ע תרטז, א).

**ג.** 'ספיה' באיסורים **דרבנן**: כאשר נעשה לצורך הקטן כגון שיטלטל הסדור עבור עצמו, נחלקו גדולי הפוסקים בדבר וכדלהלן; לדעת השו"ע (שמג א) גם בזה נאמר איסור ספיה וכן מנהג בני ספרד, אולם דעת פוסקי אשכנז להקל בזה (ביאור הלכה ד"ה מדברי, כדעת הרשב"א והר"ן. אומנם צריך לומר שההיתר של הביאור הלי שם נאמר בקטן פחות מגיל חינוך. או שבמקום צורך סמך על הרשב"א שסבר כדעת תוס' בנוזר כ"ח: שדין חינוך נאמר במצוות ולא באיסורים. כך ביאר לי הגר"ע פריד. וגם לבני ספרד ניתן להקל בזה בשעת הצורך באקראי כשיש עוד צירופי היתר - הגר"ע יוסף, לית חן אות קכח, יביע אומר יו"ד ה יא א-ג).

#### **"לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך"**

קטן העושה מעשה איסור **לצרכו של הגדול**, שיודע שנוח לגדול בכך ועושה האיסור כדי לרצותו, ישנו חיוב על כל אדם אפי' אינו אביו למחות בקטן ולהפרישו מהאיסור, שכיון שנעשה לצרכו של גדול דומה הדבר כאילו נעשה בציווי הגדול (שו"ע שלד כה, משנ"ב סו שעה"צ נד, ומשנ"ב שסב מד. ובאביו לדעת כמה פוסקים חובת המחאה בזה מהתורה מהפסוק "לא תעשה כל מלאכה אתה בנך ובתך" וכנ"ל -שעה"צ שלד נד. ומאידך בביה"ל רסו וסוד"ה הגי"ה, צידד שהוא רק מדרבנן).

הדרך להבחין אם אכן הקטן עושה זאת לצורך הגדול, היא באחת מבי' דרכים:

**א.** דבר שהזיקו ניכר, כגון שריפה שפרצה בבית, שאף אם בעל הבית לא נמצא בעת הדליקה באזור ולא הראה לקטן שנוח לו בכיבוי, מן הסתם מכבה הקטן כדי לעשות נחת רוח לבעלים ולכך יש למחות בו (בי"י שלד כה). וכן כשמוצא הקטן חפץ שיודע מי הוא בעליו, שמן הסתם מטלטלו לצורך החזרתו לבעליו (משנ"ב שסב מד).

**ב.** אף בדבר שאין הזיקו ניכר מצד עצמו, כל שמראה הגדול לקטן שחפץ במעשהו והקטן בר הבנה, ודאי שעושה כן לצורך הגדול ואסור (בי"י שלד שם).

<sup>2</sup> רצוי להדגיש שזה רק כשאינו בר הבנה, שכן אם הוא בר הבנה אבין מחויב להפרישו מדין חינוך וכנ"ל.

## הלכות שבת – שיעור 22

### דיני קטן בשבת

#### חובת חינוך

נאמר בספר משלי (כב, ה) "חנך לנער על פי דרכו, גם כי יזקין לא יסור ממנה", ומכאן למדו חז"ל שעל האדם לחנך בנו ובנותיו<sup>3</sup> לקיום מצוות התורה ומצוות חז"ל, וכשם שמצווה לחנכם לקיום המצוות, כך צריך להפרישם מאיסורים, ואפילו מדברים האסורים רק מדברי סופרים (שו"ע שמג א, ומשנ"ב ב ג) אף כשעושים הקטנים כן מדעת עצמם ולצורך עצמם (משנ"ב שסב מד).

#### גיל חינוך

הגיל בו מחויב האב לחנך את בנו, חלוק בין מצוות עשה למצוות לא תעשה, וכדלהלן;

#### קיום מצוות עשה

מעת שהקטן יודע לעשות את מעשה המצווה, אפילו שעדיין אינו מבין את מהות וענין המצווה, ושיעור זה הוא בכל ילד לפי חריפותו וידיעתו, והוא לערך גיל שש שבע. ואין חילוק בזה בין מצוות מן התורה או מדברי סופרים (משנ"ב שמג ג, חוט שני שבת ד צה ב. משנ"ב רסט, א).

**דוגמה:** מצוות ציצית, משיודע הקטן להתעטף כהלכה, מחויב אביו לרכוש לו ציצית ולחנכו בכך (שו"ע יז ג). מצוות לולב משיודע הקטן לנענע לולב כדינו, אביו מחויב לקנות לו לולב כדי לחנכו במצוות (שו"ע תרנו א).

#### מצוות לא תעשה

משעה שהקטן בר הבנה, שמבין כשאומרים לו על דבר מסוים שאסור לעשותו או לאכלו. ולא די שמציית להוראות אביו מסיבת משמעת או פחד, אלא שמבין שליהודי אסור לעשות דבר זה, וימנע מכך אף לאחר מכן שלא בפני אביו (משנ"ב שמג ג, שו"ת חקרי לב סי' ע"ד והנה ראיתי בתשו', חוט שני שם).

והוא לערך מגיל שלש (מנחת אהבה כ ח. חינוך הבנים למצוות סל"ח. שו"ת אז נדברו ו נז). וגם בזה אין חילוק בזה בין איסורי תורה או דרבנן (משנ"ב ג ושעה"צ טו).

#### חיוב חינוך בשאר אדם שאינו אביו

חיוב חינוך זה מוטל רק על אביו<sup>4</sup>, אך שאר אדם ואפי' בית דין אין מצווים להפריש קטן מכל איסור שהוא, ואפי' מאיסור דאורייתא (שו"ע שמג א ומשנ"ב א ח, ושעה"צ א), ברם אם הגיע הקטן לגיל חינוך (שהוא לערך גיל שש שבע כל אחד לפי חריפותו והבנתו) נחלקו הפוסקים, לדעת פוסקי ספרד גם בגיל זה אין צריך

<sup>3</sup> משנ"ב (שמג, ב) וכ"פ הגר"ע יוסף (לית חן אות קכו) שגם בנותיו בכלל מצוות חינוך.  
<sup>4</sup> על אמו נחלקו הפוסקים, לדעת פוסקי אשכנז חיוב החינוך הוא גם על האם (משנ"ב שמג ב), אך פוסקי הספרדים נקטו שאין חיוב על האם (כה"ח אות ט).

## הלכות שבת – שיעור 22

### דיני קטן בשבת

להפרישו מאיסור (שו"ע שם, ומשני"ב ח וכה"ח כט), ולדעת פוסקי אשכנז באיסור דרבנן אין צריך להפרישו, ובאיסור תורה יש להחמיר להפרישו (משני"ב ז).

### סיכום

מלאכת קטן בשבת מותרת כאשר אין שלושת האזהרות הבאות:

ספייה - כשהקטן עושה מעצמו. ולבני אשכנז באיסור דרבנן לצורך עצמו גם מותר.

לא תעשה כל מלאכה – כשעושה על דעת עצמו מותר ולא בשביל לרצות את אביו.

חינוך – כשהילד מתחת לגיל חינוך.

**דוגמה:** מותר להניח ילד קטן פחות מגיל חינוך למצוות לא תעשה – שלא מבין כשאומרים לו ששבת היום כדלעיל. ליד מתג חשמלי, ואף אם הקטן ילחץ על המתג אין איסור בכך, בתנאי שהקטן לא מבין שהגדול חפץ בכך, אבל אם מבין שהקטן חפץ בכך, אסור משום "לא תעשה כל מלאכה" (עיין בפסקי תשובות ס"י שמ"ג אות ד וכן אמר לי הגר"ע פריד).

**דוגמה נוספת:** יש שהתירו לומר לילד להביא משהו ממקרר שלא במצב שבת שפתיחתו כרוכה בפסיק רישיה (כלומר מעשה המותר שכתוצאה ממנו תיווצר מלאכה האסורה בשבת) לצורך הקטן בעצמו, וכשהקטן לא יודע שפתיחת המקרר כרוכה במלאכה.

שמצד ספייה אין כאן, כיון שהקטן עושה זאת לעצמו, באיסור דרבנן ופסיק רישיה.

ולא עושה זאת בשביל הגדול אלא לעצמו, ואפשר לומר שאין כאן חובת חינוך שהאיסור לא ניכר ממש לעין אלא הוא פסיק רישיה. (הגרש"ז אורבך – מאור השבת ח"ד מכתב מט. חוט שני, ח"ד פצ"ה ס"ק ג. וכן מובא בי"א באורחות שבת חלק ב פכ"ד, יג. וכן משמע במשני"ב בסי' רע"ז ס"ק טו).

**דוגמה נוספת:** קטן שמשחק במוקצה וכו', אם הוא פחות מגיל חינוך, יש להניח לו.